

L'espai agrícola de la Conca de Barberà (segles XVI-XIX)

Valentí Gual i Vilà

Introducció

L'article pretén aportar dades encaminades a precisar l'estructura de conreus i el règim d'explotació de les propietats al llarg de l'edat moderna i el segle XIX a la Conca de Barberà. De tota manera, dedicarem una atenció preferent als segles XVIII i XIX, a partir de la informació fornida pels cadastres, pels amillaraments, per la documentació notarial i la generada per un gran senyor jurisdiccional de la contrada: Poblet.

En concret, informarem sobre l'abast percentual de la superfície cultivada i la seva evolució al llarg del període estudiat. Seguidament, quantificarem la presència dels principals conreus, la cèlebre *trilogia mediterrània* —cereal, vinya i olivera—; establimem les diferències segons les subzones de la comarca i assenyalarem l'impacte econòmic i social de la colonització de noves terres: la desforestació, les lluites entre pagesos i ramaders i el retrocés dels comunals.

Després entrarem en l'anàlisi de la importància dels diferents règims d'explotació —arrendaments, establiments, parcel·les— per tal de concretar les característiques principals que tenen a la comarca, i procurarem detallar-ne una cronologia o observar diferències evolutives. De fet, caldrà notar com alguns dels contractes van molt lligats al desenvolupament de la vinya. Es tracta de veure sota quin règim de contractació agrària va tenir lloc el gran desenvolupament vinícola de la Conca de la segona meitat del segle XVIII, alhora que intentar precisar la seva cronologia i el seu impacte quantitatiu i espacial.

L'extensió de la superfície conreada

Resulta d'un interès innegable avaluar l'extensió de la superfície dedicada a conreu. Ara bé, la informació pel que fa als segles XVI i XVII és ben migrada. Segons

Duran¹, a Sarral, atenent al capbreu del 1507, un 27% de la superfície declarada és ocupada per boscos, garrigues o erms. A les Piles, el 1622, i a Passanant, el 1630, segons les capbreuacions, hi ha també un 20-30% d'erms, si comptem les combinacions de la terra inculca amb la vinya o el cereal.

Altrament, la presència de l'erm és difícil de determinar a Pira, el 1558.² Gairebé dues tercers parts dels jornals declarats responen a la difusa categoria de *tros de terra*, sense cap altra concreció. En els restants, l'erm no és documentable.

Entre el 1722 i el 1739, l'ocupació agrícola rarament depassava el 40%, amb excepció de Vilaverd i Rocafort. Al centre de la comarca, a Montblanc, Pira i Ollers, els resultats se situen a prop d'aqueixa xifra, i a la perifèria, Vimbodí, Vallclara i Tàrrès, assenyalen un 20% o poc més. Només Rocafort i Senan trenquen la tònica.

Indubtablement, el creixement agrari de la Conca va fer el gran salt endavant durant la segona meitat del segle XVIII i es degué mantenir amb vigor durant la primera meitat del segle passat. Tot i això, les dades dels amillaraments no ho reflecteixen pas per als casos de Rocafort i Vilaverd, on els percentatges de superfície cultivada es mantenen o baixen. Són les dues localitats que presenten major extensió de l'àrea cultivada la primera meitat del segle XVIII. A aqueix factor explicatiu convé d'afegir-hi, segurament, limitacions pròpies de les fonts documentals pre-estadístiques. Només a Conesa, a la zona segarrena, i, especialment, al terme de la capital, Montblanc, l'augment del terreny culte és inqüestionable.

L'increment dels conreus ocasionà diversos fenòmens. En primer terme, la desforestació, especialment acusada quan es tractava de guanyar terres per a la vinya. Més endavant insistirem sobre aquest punt. Segonament, provocà una agudització dels conflictes entre pagesos i ramaders, que podem exemplificar amb el cas de Vallclara.

El 1776, el Consell General del poble va decidir que només podia pasturar una cabra en cada ramat d'ovelles, a causa dels danys que el cabrum ocasionava en els planters d'olives i vinyes. I encara tolerava l'entrada d'un animal per ramat perquè la llet de les cabres era considerada necessària per a gaudir de bona salut. Poblet, senyor del lloc, aclaria que tots els seus ramats o bé eren íntegrament d'ovelles o bé de cabres i que feia tan mal una cabra barrejada amb el llanar com un ramat de cabres, car al darrer li era vedat de pasturar en terra conreada. I els procuradors del cenobi afegien que la tala d'olives i mallols perjudicava la quantia dels delmes. Finalment, defensava que quatre particulars que tenien ramats es feien rics a l'esquena dels altres.

En conclusió, Poblet féu publicar un pregó on quedava assenyalat que els amos de bestiar havien de llogar pastors i que la feina d'aquests no la podien fer els seus guardes, «pues por el interés de sus ganancias abandonan los plantíos para hacer

1. DURAN, M. «Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI», p.196.

2. Capbreu de Pira de 1558. Buidat de l'autor.

gruesos sus Ganados». Dit sigui de complement, el pregó, segons la part de Valldara, només fou obeït pel batlle, fet a «hechura de su Señor». Segons Poblet, només s'hi oposaren els propietaris de ramats.³ Podem trobar, és clar, altres exemples. Andreu relata els casos de Sarral,⁴ on els principals ramaders eren també pagesos grassos, i el de l'Espluga de Francolí.⁵ Disposem de força notícies complementàries sobre conflictes entre pagesos i pastors i entre pastors de termes veïns.⁶

En tercer lloc, queda per veure què va passar amb els comunals. Andreu recull el cas de l'Espluga, on llur retrocés va ser impressionant al llarg del darrer quart del segle XVIII.⁷

En definitiva, hi havia una gran *fam de terra*. Podem donar-ne uns quants exemples, també manllevats de la documentació populetana. L'any 1764, els vimbodinenecs havien plantat al camí del Titllar una carrerada per la qual el bestiar del cenobi i el del comú de Vimbodí entrava al bosc. En aquella ocasió, els particulars no s'oposaren a arrancar ceps i oliveres... però tampoc ho feren.⁸ L'any 1775, el síndic del Monestir fa comparèixer diversos particulars de Vimbodí acusats de plantar ceps i oliveres al bell mig del camí públic que duia a Prades. Els viatgers es veien obligats a passar per la riera, ja que el camí era impracticable. Els pagesos són instats a arrencar el planter.⁹

Els conreus dominants

La sembradura

Durant la baixa edat mitjana, la ruta entre el port de Tarragona i l'Urgell, a través de Valls i Montblanc, es va convertir en una de les més transitades de l'època. Els comerciants tarragonins es proveïen de blat a l'Urgell, la Segarra, la Conca i el Penedès.

Ha estat assenyalat el predomini del conreu cerealícol sobre qualsevol altre tipus d'ocupació del sòl a la Conca de Barberà del segle XVI. Els cereals ocupaven normalment el 40-50% de la superfície cultivada, fins a un 70-80% segons els casos. Els capbreus de les Piles i Passanant ho permeten afirmar.¹⁰

3. Arxiu de Poblet, armari III, calaix 9, carpeta 8.

4. ANDREU, J. *El Camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX*. vol.I, p. 342.

5. ANDREU, J. *El Camp...*, vol.I, p.346.

6. GRAU, J.M.T. «Base demogràfica, indústria i comerç a Montblanc a finals del Set-cents (1773-1793) a través dels llibres sacramentals i manuals notariais», p. 447-460.

7. J. ANDREU, *El Camp...*, vol.I, p. 327-334.

8. Arxiu de Poblet, armari III, calaix 8.

9. Arxiu de Poblet, armari III, calaix 8.

10. DURAN, M. «Producció i renda...», p.192.

Amb seguretat, fins a mitjan segle XVIII, a la Conca la sembradura era la base de l'estructura productiva agrària, amb percentatges que mai no baixen del 50%. Les proporcions eren creixents a mesura que ens allunyem del centre de la comarca: així, entre un 50 i un 60% a Montblanc, Ollers, Pira i Vilaverd, i més del 90% a Senan, Tarrès i Conesa.

Segons els delmes rebuts per l'arquebisbe durant el període 1780-1783, sabem que a arreu, excepte a Montblanc, el blat era el cereal dominant, amb percentatges que oscil·laven del 49,3% de la Guàrdia dels Prats al 80,5% de Rocafort.

L'ordi, associat al regadiu, ocupava el primer lloc a Montblanc i a la Guàrdia i Pira aconseguia bona representació percentual. La civada superava l'ordi en tres localitats i l'espelta era present en la meitat més una de les rebudes delmeres, sense passar mai del 6,5%. L'arquebisbe només rebia sègol de Pira. El mill també tenia un paper testimonial i el moresc només aconseguia notorietat a Montblanc, on superava el 10% de la percepció delmera de la Mitra. Andreu conclou que la producció de cereals de la Conca, el 1780-1783, es presentava molt més diversificada que la del Camp o del Priorat.¹¹

Quant a la combinació entre blat i altres cereals —els mestalls—, la més corrent era amb el sègol i amb l'ordi. A finals del segle XVIII, el segolós dominava a la Conca, perquè la seva «resistència al fred i, en general, a les inclemències meteorològiques, el feien especialment idoni per suportar els rigors de l'hivern a l'interior del país i a les zones situades a una certa altitud».¹² Només a Montblanc, Vilaverd i la Guàrdia, gràcies a la suavitat del clima i a l'extensió del regadiu, hi predominava l'ordiós.

De fet, la substitució del blat pels mestalls és un fenomen generalitzat, durant el segle XVIII. Ha estat posada en relació amb l'extensió del conreu de la vinya¹³ i amb la disminució de l'interès pel blat com a cereal comercialitzable, per motius diversos.¹⁴ A la Conca, fins a la darrereria del segle XVIII, la xeixa va ser relativament important. Segurament que la tardana implantació de la vinya n'ha de ser l'explicació.

A mitjan segle XIX, la sembradura seguia dominant netament els altiplans segarrencs. A la Conca estricta, però, es veia limitada a l'ocupació del 20-30% de l'espai útil i era quasi encaçada per les terres dedicades a la plantació d'oliveres.

La vinya

Segons Duran,¹⁵ al llarg del segle XVI, en algunes localitats de la Conca la vinya ocupava entre un 15 i un 20% de l'espai conreat. Al llarg del segle XVII no hi hagué

11. ANDREU, J. *El Camp...*, vol.I, p. 428.

12. ANDREU, J. *El Camp...*, vol.I, p. 437.

13. FERRER, Ll. *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, p. 93-98.

14. SERRA, E. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*, p. 95-96.

15. DURAN, M. «Producció i renda...», p. 192.

canvis significatius, si bé és de suposar que recularia momentàniament arran de les necessitats de cereals panificables derivades de la Guerra dels Segadors.

A parer d'Andreu,¹⁶ entre finals del segle XVII i inicis del segle XVIII, la vinya es va estendre al llarg de la conca del Francolí, a través de Tarragona i Valls, i entrà a la Conca per Vilaverd.

Si considerem la informació fornida pels cadastres del període 1716-1739, el desenvolupament de la vinya encara era relativament baix. A la perifèria comarcal, la presència dels ceps era testimonial: Tarrès, Vimbodí i Senan presenten uns percentatges inferiors al 7%. És la zona de la Conca limítrofe amb les Garrigues. El resultat obtingut per a Montbrió és el d'un valor intermedi. Dóna pas al de Vallclara, als contraforts de les muntanyes de Prades, amb una cinquena part de l'espai culte dedicat als ceps. I nogensmenys que cinc localitats, quatre del centre i una del nord, situen uns valors percentuals molt igualats —entre el 23 i el 28%. Només a Vilaverd, molt influït pel Camp, la vinya supera la tercera part de la superfície útil i s'acosta als percentatges de la comarca veïna.

Hom ha considerat que l'afermament i l'expansió de la vinya no començarà fins a la segona meitat del segle XVIII i es perllongarà amb força durant la primera meitat del segle XIX. Però, tot i això, no són consultables dades cadastrals generals relatives a l'ocupació vitícola de la darrerria del segle XVIII i, en conseqüència, resulta difícil d'establir una cronologia, ni que sigui aproximada, a través d'aqueixa font informativa.

En aquest sentit, els pocs resultats a l'abast sobre cadastres del darrer quart del segle XVIII aporten algunes dades que no ajuden pas a aclarir la situació. Ens referim al cadastre montblanquí de 1778, treballat per Josep M. Porta, el qual conclou: «l'extensió de l'àrea vitícola (a la Vila Ducal) no es portarà a terme d'una manera intensiva fins [...] a partir dels anys 1780-1782.»¹⁷ Fonamenta l'afirmació en el retrocés percentual del conreu respecte del 1731 i en la presència ínfima de mallol: encara no 3 jornals el 1778 i, en canvi, 34 jornals el 1731.

Tenim, però, també elements il·lustratius de l'avanç de la vinya amb el recurs a aqueixes fonts. L'any 1748, a Conesa, només són declarats 11 jornals de vinya. I mai en règim de monocultiu. El 1766 el nombre de jornals de vinya cadastrats s'ha multiplicat per 8 i el conreu ja apareix en solitari. Es localitza en partides relacionables amb el bosc, d'on els autors en conclouen que la vinya s'expandeix més guanyant terrenys als erms que no pas als cereals. El 1791 serà creada una societat per a l'elaboració d'aiguardent.¹⁸

16. ANDREU, J. *El Camp...*, vol.I, p. 372.

17. PORTA, J.M. «Algunes consideracions preliminars sobre l'evolució econòmico-agrària a la vila de Montblanc en el segle XVIII», p. 384.

18. GRAU, J.M.T.; PUIG, R. «Aspectes sòcio-econòmics de Conesa en l'època moderna (s.XVIII)», p.192-193.

En l'últim quart del segle XVIII, era un fet palpable l'increment de la vinya a través de les nombroses compra-ventes de terres amb aqueix conreu i l'expansió de formes de pagament en espècie —aiguardent. Segons Grau, la plantació es feia sovint a bancalades, entre tira i tira s'hi deixava un espai lliure per a sembrar i als marges hi eren plantats oliveres i fruiters. Tot i això, també hi havia vinya espessa, en règim intensiu.¹⁹

Existeixen, encara, més referències alternatives que demostren l'expansió de la vinya al darrer quart del segle XVIII i que la lliguen al retrocés del bosc. Caresmar, el 1780, atribuïa la reculada de la massa forestal a la zona de l'Alt Gaià —Santa Perpètua, Seguer, Pontils i Vallespinosa— a «las viñas que han aumentado, y vecindad de las muchas fábricas de aguardiente que tiene la villa de Sarreal y su comarca».²⁰

Molts dels problemes que sorgiren per l'explotació del bosc de Poblet, i que generaren plets interminables entre el Monestir i Vimbodí i Montblanc, eren provocats per la tala, indiscriminada i contra concòrdies, d'arbres. No tan sols per al consum humà, sinó també per a les fassines.

Prenem l'exemple del plet entre un particular de Vimbodí i el cenobi populetà, el 1791. La defensa del particular argumentà que Poblet mai no havia posat cap mena d'impediment a les altres tretze destil·leries que operaven al poble i al seu terme. Afegia que a Vimbodí «y comarcanos» tot just si coneixien altre producte de les terres que el vi. I que, de fet, només se'n podia treure benefici si era reduït a aiguardent, a causa de la poca consistència i durada del producte. Per contra, la part de Poblet insistia en la qualitat del raïm.²¹

Evidentment, la desforestació de les terres particulars va incrementar la pressió sobre els boscos de Poblet, una de les més importants masses forestals de la comarca, de nou hores de circumferència. Hem tractat les topades, que arribaren al vessament de sang, entre Montblanc i Poblet.²² Els guardaboscós i els llenyataires empraren sovint el recurs a la força i les represàlies sovintejaren. De manera que l'expansió de la vinya i la necessitat de llenya per a les destil·leries llença la seva ombra sobre els conflictes entre pagesos amb fam de combustible i guardaboscós zelosos dels dictàmens de la comunitat monàstica.

Els amillaraments confirmen la gran expansió de la vinya i el paper capdavanter en l'estructura de conreus que havia aconseguit en diversos indrets a mitjan segle XIX. A Montblanc i Vilaverd, els ceps ocupaven la meitat de la superfície cultivada. A Rocafort, quasi el 80%. A Conesa, en plena zona cerealística, el percentatge de

19. GRAU, J.M.T. *La indústria tradicional de Montblanc i la Conca en el segle XVIII*, p.144-145.

20. Citat per ANDREU, J. *El Camp...*, vol.I, p. 337.

21. Arxiu de Poblet, armari III, calaix 8.

22. GUAL, V. «Poblet i Montblanc. Relacions tempestuoses a l'entorn del Bosc». També GRAU, J.M.T.; PUIG, R. *L'aprofitament del bosc a l'època Moderna (la Conca de Barberà, segle XVIII)*.

vinya no hi és menystenible: de fet, és el propi de gran part de la Conca estricta un segle i quart abans.

No es pot parlar, és clar, de monocultiu, però sí d'un alt volum de presència de les explotacions vinícoles. La tendència encara s'havia d'accentuar a partir del 1863, amb l'arribada del ferrocarril a la capital.²³ A les vetlles de l'aparició de la fil·loxera a la comarca, el pes de la vinya era aclaparador.

Les oliveres

Apuntarem, breument, l'extensió de les oliveres sobre el total de superfície cultivada. A grans trets, durant la primera meitat del segle XVIII és possible de distingir tres zones. Al nord, a Montbrió i Rocafort, la presència de l'olivera és mínima, així com a Senan i a Tarrès. A les dues darreres poblacions, però, sabem per notícies indirectes que les oliveres esdevingueren més presents al llarg del XVIII. Una nota afegida el 1769 al peu de l'establiment fet a diversos particulars de Senan per Poblet, a mitjan segle XVI, informa que la percepció de la primícia de les olives no havia provocat cap conflicte. Quant a Tarrés, només cal llegir l'acte d'establiment de molí per a notar que l'olivera era un arbre de presència ascendent.

Al sud, Vallclara, Vilaverd i Vimbodí aporten uns percentatges que oscil·len entre el 7 i el 10%. De fet, a la darrera població les oliveres depassen, en representació percentual, els ceps. Això constitueix un fet únic en el món agrari comarcal dels primers quaranta anys del segle XVIII. A la zona centre, Pira, Ollers i Montblanc, els percentatges van del 18 al 22%. L'olivera hi és, doncs, un arbre important i significat, amb pes específic i amb percentatges extraordinàriament propers als de la vinya.

A tenor dels amillaraments de mitjan XIX, l'olivera seguia absent de la fesomia de la cultura rocafortina. Altrament, havia avançat uns 10 punts percentuals a Vilaverd i retrocedit perceptiblement a la capital de la Comarca. De fet, semblava aguantar els embats de l'expansió vitícola a la qual la Conca es lliurava amb delit.

El règim d'explotació

Existeix una referència inicial obligada: «la contractació agrària de les comarques tarragonines i les terres de l'Ebre és molt poc coneguda».²⁴ La consideració va ser escrita el 1988 i no podem dir pas que, a hores d'ara, disposem d'una ampliació

23. SERRA, G. «Montblanc: de la «febre d'or» a la fil·loxera», p.196.

24. FERRER, LL.; SEGURA, A. «Organització de la producció agrària a la Catalunya del Set-cents», p.531.

notable sobre els sistemes d'exploració. Els treballs de Jordi Andreu per a Reus²⁵ i de Josep M. Recasens²⁶ continuen sent bàsics. Les tesis doctorals del mateix Jordi Andreu i la de Francesc Olivé²⁷ no aporten dades definitives i cap d'elles no fa referència directa a la Conca de Barberà en la matèria que ens ocupa. La tesina de Josep M.T. Grau²⁸ no s'endinsa en el tema. A la Conca, doncs, no disposem de referències comparables a les aconseguides per Enric Tello²⁹ a la zona segarrena o per Enric Vicedo³⁰ a la lleidatana.

Tenim, això sí, algunes estimacions genèriques a considerar. Grau³¹ efectua, per a la segona meitat del segle XVIII, una relació d'exemples de compres perpètuas i a carta de gràcia i d'establiments emfitèutics, passant pels arrendaments i les parcel·les. No hi ha quantificació dels diferents contractes, però sí una consideració general: l'escassa presència del contracte d'arrendament per escrit. I, quan era vigent, de durada de 4 anys i practicat per vídues, marmessors testamentaris o curadors de pobills, eclesiàstics, terratinents absents... persones que no podien conrear directament, però que volien treure benefici econòmic de les explotacions.

Diffícilment podíem pretendre de dur a terme ací una aproximació general a un tema que els historiadors del món agrari conquenc i camp-tarragoní han eludit en treballs de molta més envergadura i moltes més possibilitats de dedicació. Així, hem optat per planar sobre el món local després de comprovar la vigència de dues limitacions: la inexistència de fons patrimonials comparables als de la Catalunya Vella i el fet que a partir de mitjan dècada de 1730, amb la pèrdua de prerrogatives dels rectors en el seu paper de notaris locals, la dispersió dels fons documentals d'escriptures és notable.

En conseqüència, aportarem les dades obtingudes amb el buidat exhaustiu de la documentació notarial rocafortina des de mitjan segle XVII al quart decenni del segle XVIII, analitzarem una sèrie d'establiments localitzats al fons documental pobletà i donarem unes notes finals sobre la situació del règim de contractació agrari a darreries del segle XIX.

25. ANDREU, J. «Població i relacions socials a l'agricultura de Reus: segles XVIII-XIX».

26. RECASENS, J.M. *El senyoriu de Morell, 1173-1835*.

27. OLIVÉ, F. *Valls de la crisi del segle XVI a la recuperació econòmica del segle XVIII*.

28. GRAU, J.M.T. «Base demogràfica, indústria i comerç a Montblanc a finals del Set-cents (1773-1793) a través dels llibres sacramentals i manuals notariais».

29. TELLO, E. *Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana (1702-1861)*. Tèsi doctoral. Universitat de Barcelona. 1987.

30. VICEDO, E. *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-cents. Producció, propietat i renda*. Barcelona: Crítica, 1991.

31. GRAU, J.M.T. *La indústria...*, p.144.

L'exemple de Rocafort de Queralt, a través de la documentació notarial: les compra-ventes perpètuas i a carta de gràcia

A Rocafort de Queralt, entre 1634-1665, 1672-1674, 1684-1702 i 1714-1737,³² van ser escripturades pels diferents rectors un conjunt de dues-centes cinquanta-sis compra-ventes de terres. De les dues-centes cinquanta-sis, trenta-quatre portaven estipulat el pacte de retrovenda «eo empenyo», és a dir, eren vendes a carta de gràcia. La terra va ser recuperada pel venedor en cinc ocasions, pagant la mateixa quantitat de diners que en l'acte inicial.

No s'observa cap concretesa cronològica remarcable d'aquest tipus de vendes. Tampoc no les podem relacionar amb algun tipus específic de conreu: hi ha des d'extensions considerables de bosc fins a dotze passes d'horta. Els motius que empenyen a la retro-venda són parells als de les vendes perpètuas: deutes testamentaris, capitulars, el cadastre, el genèric «per expedició de sos negocis»...

Els arrendaments

A més, hi ha trenta-set contractes que prenen el títol d'arrendaments. En vuit d'aquests, els arrendadors són els senyors de Rocafort, de la nissaga Armengol. Com era d'esperar, l'arrendament recau sobre béns dominicals en la major part de les ocasions, en cinc. El pagament sempre és fixat en metàl·lic, la durada més habitual és la quadriennal. Els arrendataris són els pagesos ben situats del poble —tres casos— i dos negociants, un local i un altre de Santa Coloma.

Els barons també arrenden un olivar, un mas i l'heretat del castell. I ho fan a parts de fruits, en parceria. En el primer cas, la collita de l'oli anirà a mitges i també el pagament de la quèstia. L'arrendatari portarà el producte a Rocafort al seu càrrec i posarà cada any un formiguer a la soca de cada olivera.

En l'arrendament del 1717, de la casa i heretat de La Galcerana, un cop tret el delme —a càrrec de l'arrendatari—, el senyor s'endurà la sisena part de la collita general, però només la novena de l'eixarmada. Si hi ha rabassa, el contracte s'allarga un any. En la vinya existent, l'arrendatari haurà de fer els colgats necessaris, però no en pagarà parts. El senyor pagarà el cadastre i donarà 4 lliures d'ajuda de costa a l'arrendatari. No semblen pactes durs.

Però només un any després, l'arrendatari de l'heretat del castell pagarà dels fruits, el quart; de les nous i les ametlles, la meitat; donarà totes les olives al baró i farà quatre-cents formiguers. A més, el noble es reserva el glaç i tota la producció vinícola, les sortetes, dos cortons de safrà i el tros de la dominicatura.

32. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Fons notarial de Rocafort de Queralt.

Els contractes d'arrendament que estipulen un pagament en espècie es concentren al segle XVII, de fet, entre 1636 i 1662. En cinc dels casos documentats, la durada del contracte és quadriennal. En quatre ocasions el preu és fixat en quaterres de blat i en dos hi són afegides cargues de vi i nous. Idèntiques xifres es poden establir per als béns arrendats, respectivament per a heretats i cases i terres soles.

Quant als aspectes més significatius dels contractes, en el de 1636, a 10 anys, queda assenyalat que els arrendataris no poden assocar cap arbre, ni treure llenya ni brossa de l'heretat tant en guaret com en collita. En el segon, l'arrendador haurà d'adobar la casa, el forn, el cup i el corral, deixar els estris a l'arrendatari, el qual també rebrà la palla. El contracte pertoca pagesos de Vallverd.

En el quart —el tercer no té pactes—, l'arrendador, un pagès de Vallverd, deixarà cada any el blat de sembra a l'arrendatari i aqueix el tornarà després de la collita. Redactat el 1651, hi cuegen les escorrialles de la Guerra dels Segadors: les dues terceres parts de les despeses «dels soldats» —allotjaments— seran liquidades per l'arrendatari.

En el cinquè, l'arrendatari pagarà en blat, com era la norma, però també en vi i nous. L'arrendadora, una vídua, cedeix el cup i les bótes per a encabir el vi. El contracte no inclou cap casa, només terra.

El darrer arrendament d'aquest tipus té un doble interès. Per primera vegada, trobem esment documental a la impossibilitat d'augmentar la quantia anual a pagar. Segonament, apareix notícia del safrà, un producte amb pes específic propi al sector nord de la comarca.

Hi ha cinc contractes d'arrendament on només apareix el pagament en metàl·lic, una vegada exclosos els relatius a drets dominicals. Tres contractes incideixen sobre vinyes i no hi ha clàusules ressenyables, a no ser la repetició de la durada —tres anys—, la disminució mínima del preu i la persistència de l'arrendatari. Els altres dos concerneixen terres i cases i un es fa arran de la voluntat del propietari d'abandonar el poble.

És molt més ric en detalls l'arrendament practicat pel rector del seu hort, per espai de dos anys. El mossèn faria 100 cargues de fems, cada any dels dos de durada del contracte, per ajut de costa. La necessitat d'adobar l'hort quedava ben marcada —tres-cents formiguers cada any— i també l'exclusió de pagament del delme.

Les parceries

Les parceries són els contractes que figuren més precisament detallats. En tenim deu de documentades, si bé una només la controlem per referències i tres ja han estat tractades en tocar els arrendaments duts a terme pels senyors feudals.

De les sis restants, totes menys una tenen lloc entre 1641 i 1657. La darrera és de 1723. Totes, això sí, concerneixen cases i heretats. La durada màxima del con-

tracte és de quatre anys —tres casos—, seguit de dos anys —dos casos— i un darrer en què la casa va a un any i l'heretat a dos anys. Destaquem l'existència d'un contracte amb pagament mixt —espècie i metàl·lic— i un darrer on el preu recau sobre una mula pèl roig.

En una parceria, l'arrendador deixa les mules i els estris, dóna d'ajut de costa 16 quarteres de gra i 22 lliures, 20 cargues de llenya, paga la meitat del lloguer de la casa o de l'estada, compra la palla per als animals, cedeix la meitat de la llavor, el primer any presta gra sense interès, guarda el safrà i el vi a casa seva. El parcer paga les despeses de conrear la terra i es compromet a mantenir els cortons, netejar les bótes i cups i batre els blats —però cobrant.

El 1644, l'arrendador també s'obliga a cedir llavor en sembrar, sollevar i binar, comprar parell per a conreu de l'heretat, cedir palla i un cortó i mig de safrà... mentre el parcer haurà de deixar la palla a l'heretat en acabar el contracte i cedir unes cambres de la casa.

El 1651, l'arrendador acull el parcer per meitat en el guany de les vaques, li donarà tota la llavor per a sembrar, podarà la vinya i totes les despeses del batre i cedirà estada franca al parcer, qui haurà de pagar la despesa al bover i cavar i llaurar la vinya.

El 1653, documentem les primeres excepcions al règim de mitgeria. L'arrendador només retindrà la tercera part del vi i el safrà i si resulta feta eixarmada només rebrà la setèima part. Les joves, els bagatges i els allotjaments anirien a càrrec dels parcers. Pactes molt semblants es mantenen quatre anys després, en renovar-se la parceria. El 1723 no s'esmenta cap excepció al règim de mitgeria.

L'establiment i la rabassa. L'exemple de Poblet

Caldria determinar i esbrinar si l'avanç de la vinya al llarg de la segona meitat del segle XVIII a la Conca de Barberà va tenir lloc a través de l'establiment o de la rabassa. No semblen documentades altres formes com la concessió a plantar, localitzada al Camp.

En referència al contracte de rabassa, «fou present principalment en la segona meitat del segle XVIII [...] la majoria dels atorgants foren nobles i en algun cas pagesos [...] hi ha constància de vendes del dret: qui treballava la terra n'aconseguia la propietat total».³³ Com apuntàvem suara, no hem avançat la investigació en aqueix àmbit.

Altrament, sí que disposem d'exemples relatius a la difusió de l'establiment com a mètode de fer efectiu el conreu en detriment del bosc i en favor de la vinya. La informació és donada arran del famós plet entre Poblet i Vimbodí orquestrat per

33. GRAU, J.M.T. *La indústria...*, p.143.

Pau Güell Moragues. Resuta que el 1764, Güell va fer entrar a pasturar un ramat d'ovelles a Montagudell, lloc on péixer era interdit per tal d'evitar la malesa dels mallols. Güell resultà «apremiat» i va moure un plet llarg i de grans conseqüències.

Arran del plet, sabem que, vers el 1760, tot el bosc de Montagudell va ser establert per Poblet en règim d'emfiteusi perpètua als veïns de Vimbodí. A més, el dret d'entrada pertocant al cenobi va ser cedit al comú de Vimbodí, perquè, amb la creació de dos censals, pagués el mestre de minyons del poble. I encara el cànon anual imposat va ser d'un diner per jornal de terra. L'espai guanyat al bosc va ser plantat de vinya i oliveres.³⁴

També els Hospitalers van establir força terra, en aquest cas comunal, a diversos veïns de l'Espluga de Francolí. De fet, hi va haver una unió de conveniència entre el senyor de la vila i els pagesos que reclamaven terres de conreu, arran del creixement demogràfic. Els emfiteutes creats per l'Orde i l'expansió dels conreus anaven en detriment dels ramaders i dels hisendats que, a través del comú, controlaven l'ús de comunals. El conflicte es va allargar durant tot el darrer terç del segle XVIII. Sembla que hospitalers i municipi eren senyors en indivís del bosc i és indubtable que tant els uns com els altres van utilitzar de l'establiment per procedir a la rompuda.³⁵

Controlem altres actes notariaus que demostren la vigència del règim d'establiment, alguns en dates endarrerides. Són conservats als fons arxivístic de Poblet.³⁶ És el cas de l'anomenat «establiment del poble de Senan», el qual inclou les mesures de repoblació del lloc, a mitjan segle XVI. És fet per fra Alfonso Hernández, síndic de Poblet, a favor de nou pobladors del llogaret.

Els capítols esmenten «los pactes entre Poblet, y nous pobladors de Sanant». Determinen que el bosser establirà totes les terres amb aqueixos pactes: pagament de delme de grans a la vuitena; de la primícia a la trenta-dosena —recau sobre tots els grans, cànem, llins, safrà, bestiar de tot tipus i vere-ma—; paguen delme de safrà, cànem, llins, verema, olives, anyells, cabrit i llana a la desena; el senyor podrà escollir entre rebre el delme del safrà en bri o en flor; la verema l'han de dur franca als cups del senyor a Senan; que cada casa pagui un pollastre de delme, tant si en fa com si no; cada casa pagarà una gallina pels seus béns; delme dels pollins a un sou per cap; hauran de fer tragí del gra que surti del delme: les cases que tinguin parell, sis faneques per bèstia i qui no en tingui, sis faneques; el senyor es reté fadiga, ferma, empara i directa senyoria; lluiisme al terç del preu de venda, excepte si és donació de pare a fill, quan no caldrà pagar res; no poden vendre ni penyorar les cases i propietats a persones que no siguin sòlides de Poblet; el senyor els dóna empriu en tot el terme de Senan de poder herbejar bestiar grossos i menuts, així com reté empriu de poder

34. Arxiu de Poblet, armari III, calaix 8.

35. ANDREU, J. *El Camp...*, vol.I, p.328-335.

36. Arxiu de Poblet, armari III, calaix 29.

herbejar els seus; les herbes no podran ser venudes ni pels nous pobladors ni pel senyor; tenen dret de fer llenya per a ús de les seves cases i forns, excepte d'un bosc que reté el senyor; poden vendre la llenya que treguin dels conreus; que paguin delme de formatges; que passats sis anys hagin de pagar 6 lliures anuals de quístia; paguen un sou de cens, una gallina i un pollastre cada casa pel forn; no poden fer carbó si no és per a usar-lo a la ferreria; si conreen als termes que no són de la senyoria paguen mig delme; Poblet reté la casa, botiga, pallissa, era i vinya.

Pacte especial: han de fer foc i estada en el lloc de Senan, no ser domiciliats en altre lloc i s'han de fer vassalls sòlids i afocats de Poblet i prestar sagrament i homenatge de fidelitat a l'abat. Qui fa el trasllat «pera direcció dels rectors», indica que fins al 1769 els de Senan han pagat sense cap problema la primícia d'olives, tot i no venir especificada en el document extractat.

El 1637, tot el formulisme de l'establiment figura imprès. El notari es limita a omplir els espais buits, reservats als noms, els béns, el cens i l'entrada. Benet Soler, síndic de Poblet, estableix a Miquel Bellver, de Barberà, 2 jornals de terra campa i garriga, al terme de Montornès, sota domini, alou, i cens de 15 diners. Ara, a més, li és carregat un cens de 6 diners. Joan Bellver, fill de Miquel, la capbreva el 1657, i reconegué seguir prestant el cens de 6 diners.

L'any 1711, Josep Bosch, síndic de Poblet, estableix a Jaume Esteve, albeiter, de Vimbodí, una erm de 2 jornals, en el terme de Poblet i a la partida dels Clots. Ho fa a cens d'1 sou i entrada de 14 lliures.

I en idèntica data, el mateix síndic populetà estableix a Josep Palau (a) «de la costa», pagès de Tarrès, un erm de 8 jornals, al terme de Tarrès i a la partida de la Serra d'en Penjat, a cens d'1 sou i entrada de 6 lliures.

El 1722, Isidre de Maranyosa, síndic de Poblet, estableix a Miquel Palau, pagès de Tarrès, un global de cinc peces de terra, totes part campa i part garriga, fins a un total de 14 jornals. Ho fa a cens anual de 8 quartes de blat meitadenc i no consta entrada.

El 1737, Ramon Anglada, síndic de Poblet, estableix en favor de la Universitat de Tarrès, un pati, dit el Pati de la Font, per tal de construir-hi un molí d'oli. Els de Tarrès havien fet requesta a l'abat, l'any abans, on es queixaven de les pèrdues que tenien en haver d'anar a moldre a Poblet, en no poder desfer les olives a Tarrès per no tenir molí, com per la feina de portar-les al Monestir. Ho havien de fer en temps de pluges i gels i es malmetien els fruits. Assabenten «que lo terme de Terrès ha crescut molt en olivers, y ne plantariam molts mes si teniam molí». És fixat un cens anual de 2 lliures, sense entrada.

El 1759, Josep Jardí, síndic, estableix a Pau Franquet, pagès de Vimbodí, dos jornals de terra campa, terme de Poblet, partida Montagudell, a cens d'un diner per jornal i entrada de 3 lliures 12 sous. Poblet té cedida l'entrada a la universitat de Vimbodí. Pactes (a més dels habituals de millorar la terra, no reconèixer cap altre

senyor, pagar delme i reserva de drets per Poblet): en el termini de dos anys la terra haurà d'estar plantada de vinya i olivers, Franquet haurà de portar la verema a les seves despeses als cups de Poblet, a Riudabella, i deixar una passa a cada costat perquè el veí seu pugui passar.

El 1767, el mateix síndic populetà estableix en emfiteusi a Manel Albes, pagès de Vimbodí, una peça de terra, erma, de 6 jornals, terme i bosc de Poblet, partida Títllar. Fixa un cens anual d'un quart de gallina per cada jornal de terra i una entrada de 6 lliures. Pactes: si la terra s'adoba per plantar-hi vinya, no poden fer formiguers del bosc de Poblet. El senyor pot delmar com li sembli i el pagès ha de portar el delme a Riudabella a despeses seves. Ha de prestar delme a la vuitena i primícia a la trenta-tresena i plantar la terra de vinya en el termini de tres anys. No pot proclamar altre senyor directe que Poblet.

Hem presentat els actes d'establiment relatius a les possessions populetanes a la Conca de Barberà i àrees veïnes —Vimbodí, Senan i Tàrrès. No n'hem documentat cap per a Vallclara. Demostren com l'establiment emfitèutic va ser una via emprada per la comunitat monàstica de cara a afavorir la rompuda (la majoria d'establiments recauen sobre terres ermes o boscoses) i la plantació de vinya o d'oliveres. Certament, els cànonns eren baixos i l'entrada en alguns casos inexistent. Més enllà d'aquestes particularitats, convé de referir que la mostra només ha de representar la mínima expressió de l'abast de la difusió de l'emfiteusi en terres populetanes. I, més significatiu encara, no hem localitzat ni un sol arrendament, parceria o rabassa morta entre l'ingent volum de documentació econòmica del Monestir que hem consultat.

Tot i això, és notori que les possessions populetanes de la Conca eren totes emplaçades a la zona sud i orientada a Ponent de la comarca i que no seria estrany que en d'altres indrets la rabassa hagués tingut major operativitat i pes específic.

La parceria al segle XIX

En l'anàlisi de la situació dels contractes agrícoles a la dècada dels 80 del segle XIX, Serra defensa que a la Conca «mai havia arrelat [...] el contracte de masoveria [...] els contractes de rabassa morta estaven del tot oblidats [...] encara podem trobar casos aïllats d'establiments, sobretot als pobles més petits de la comarca o bé a les terres de pèssima qualitat». De tota manera, «la forma de contractació més estesa a finals del segle XIX a Montblanc era l'aparceria». Parceria que oscil·lava entre els vint-i-nou i els cinquanta anys, a mitges si la terra era bona i al quint si era dolenta i amb introducció de certes millores en l'explotació —construcció de marges, replantació...³⁷

37. SERRA, G. «Montblanc: de la febre d'or...», p. 203-204.

Convé precisar, com assenyala Mayayo, que les terres donades a parcel·leria eren les de pitjor qualitat. Altrament, haurien estat explotades amb el recurs a jornalers. Incideix l'autor en marcar una durada dels contractes de vint-i-nou anys —a partir dels trenta, el contracte es podia considerar indefinit—, en l'escassa presència de la rabassa i en la limitació del contracte d'arrendament al regadiu i les hortes.³⁸

Podem establir una comparació d'aqueix règim de parcel·leria amb el que hem documentat a mitjan segle XIX.³⁹ El 1848, un advocat de Reus va cedir terra a diversos pagesos montblanquins: 4 jornals en 4 contractes de parcel·leria. Un dels jornals era plantat de vinya vella i oliveres. El parcel·ler quedava facultat a arrencar les oliveres, però la meitat de la llenya seria per al propietari i l'altra meitat hauria de servir per a adob de la terra. Igual s'esdevindria amb els ceps vells. L'arrencada de vinya vella s'havia de fer a tall obert: a fondària de 2 pams. En el termini de quatre anys, havia d'estar replantada. Les pedres que sortissin amb la llevada dels ceps vells havien de servir per a recomposar marges i fer-ne de nous. La vinya seria plantada a distància de 14 pams entre tires i 5 pams i mig entre ceps. Els clots per als ceps eren «de pota»: 2 pams i quart de fondària, 2 i mig de llarg i 3 d'ample. El peu del cep, de sitja. Els peus els lliuraran els cessors, els quals podran destinar un home per a vigilància de la plantada, amb jornal a càrrec del parcel·ler.

El parcel·ler rebrà dues terceres parts de la collita i haurà de portar el terç a casa dels propietaris. Quedava prevista la sembra a bancals alterns, els darrers quatre anys, així com la plantació de llegums i deixar algunes oliveres dempeus. No podia semblar mai més de cinc solcs entre les tires.

El parcel·ler havia de subsanar els hipotètics defectes localitzats pels propietaris en el termini de deu dies, sota pena de ser expulsat. El propietari, la seva família i l'apoderat podien entrar sempre que volguessin a la finca per collir raïms.

Després de replantada la vinya i durant l'any següent, el parcel·ler haurà de reposar els ceps morts. I la resta dels anys haurà de fer els «acodos» o mugrons necessaris, els quals hauran de ser dobles o de dos caps i de la mateixa fondària que el planter. El parcel·ler pagaria el dret d'escrivania, paper segellat i hipoteca del contracte, amb durada fixada per a divuit anys.

Conclusions

L'ús de diverses fonts documentals —capbreus, cadastres, amillaraments—no permet d'obtenir una visió de progrés lineal i unívoc de la superfície cultivada, malgrat que munió d'informacions complementàries abonen el seu incontestable

38. MAYAYO, A. *La Conca de Barberà, 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*, p.44-48.

39. Arxiu Històric Comarcal de Montblanc, notari Manuel Berenguer, 1.9.9., núm.98.

increment al llarg dels segles XVIII i XIX. L'impacte sobre les masses arbrades i sobre els comunals en són proves fermes.

Pel que fa als tipus de conreus, l'increment de la superfície dedicada a la vinya en detriment de l'erm i el bosc resulta inqüestionable. És més difícil aproximar-se a la cronologia d'aquicix fenomen, en no disposar de cadastres pròxims a recanacions dels termes, però no ha de ser gaire aventurat ni prematur defensar que al darrer quart del segle XVIII la vinya recollia tots els esforços que s'havien esmerçat en el seu desenvolupament d'ençà mitjan Set-cents. A mitjan segle XIX, era un conreu molt present i des d'aleshores fins a la fil-loxera la Conca seria, més que res, un món de vi. Les compres d'aiguarent efectuades pels grans comerciants reusencs a la comarca ho demostren.

Les terres de sembradura, dominants vers 1740, van passar a tenir un segon pla un segle després. De fet, hi va haver un canvi de papers respecte de la vinya quant a la quantitat d'espai ocupat. Ens hem entretingut a comprovar la progressiva presència dels mestalls. La triada era completada per l'olivera, força notable al centre de la comarca a mitjan segle XVIII i d'evolució variable al segle XIX respecte d'aqueixos resultats. Hem deixat fora d'avaluació altres productes, com el safrà o les lleguminoses, que podien tenir un pes puntual molt gran.

Pel que sabem, la gran rompada en favor de la vinya es va fer gràcies als establiments. Va ser el sistema adoptat per Poblet i també pels hospitalers a l'Espluga. Ara bé, el pes de la parceria mai no devia ser menystenible, a jutjar per la documentació notarial. Aquest és un camp sobre el qual caldrà treballar en el futur. De moment, ens hem d'accontentar d'assenyalar tendències limitades a zones força concretes de la comarca. En funció d'això, el pes de l'establiment és superior al de la rabassa, especialment en les àrees controlades pels grans senyors eclesiàstics.

Apèndix

Tipus de conreu. Percentatges sobre superfície cultivada

<i>Localitat i any</i>	<i>Tipus de conreu</i>	<i>percentatges sobre superfície cultivada</i>
<i>Segons cadastres</i>		
Conesa (1748)	Sembradura	96,4
Conesa (1794) ⁴⁰	«	96,2

40. GRAU, J.M.T.; PUIG, R. «Aspectes socio-econòmics de Conesa en l'època moderna (s. XVIII)».

Montblanc (1731) ⁴¹	Cereals	52,9
	Vinya	27,7
	Oliveres	18,5
	Horta	0,5
	Noguers	0,4
Montbrió (1732) ⁴²	Cereals	80,5
	Vinya	15,5
Ollers (1722) ⁴³	Cereals	52,0
	Vinya	26,1
	Oliveres	21,9
Pira (1730) ⁴⁴	Cereals	55,9
	Vinya	23,8
	Oliveres	18,2
Rocafort (1716-1718) ⁴⁵	Cereals	72,6
	Vinya	27,2
	Oliveres	0,2
	Noguers	65 arbres
	Safrà	1 cortó
Senan (1722) ⁴⁶	Cereals	90,5
	Vinya	7,3
	Oliveres	1,2
Tarrès (1722) ⁴⁷	Cereals	91,9
	Vinya	4,4
	Oliveres	3,7
Vallclara (1738) ⁴⁸	Cereals	64,9
	Vinya	19,5
	Oliveres	10,2
	Noguers	3,0
	Horta	1,4
	Castanyers	1,0

41. Porta, J.M. *La vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII. Economia, urbanisme i societat segons la documentació cadastral.*

42, 43, 44. Les dades cadastrals de Montbrió de la Marca, Ollers i Pira a DURAN, M. *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà.*

45. V. GUAL, «Primeres notícies cadastrals de Rocafort de Queralt (1716-1719)».

46, 47, 48. Les dades cadastrals de Senan, Tarrès i Vallclara, a. GRAU, J.M.T.; PUIG, R. «L'economia de Vallclara a inicis del segle XVIII segons les fonts fiscals».

Vilaverd (1739) ⁴⁹	Sembradura	56,1
	Vinya	35,3
	Oliveres	8,6
Vimbodí (1739) ⁵⁰	Cereals	83,9
	Oliveres	7,7
	Vinya	6,7
	Regadiu	1,6

Segons amillaraments

Conesa (1861) ⁵¹	Sembradura	70,7
	Vinya	29,3
Montblanc (1858) ⁵²	Vinya	45,9
	Sembradura	25,7
	Oliveres	12,5
	Horta	10,6
	Avellaners	5,3
Rocafort (1862) ⁵³	Vinya	78,7
	Sembradura	21,3
Vilaverd (1853) ⁵⁴	Vinya	53,2
	Sembradura	30,2
	Oliveres	16,6
Vilaverd (1862) ⁵⁵	Vinya	51,8
	Sembradura	29,3
	Oliveres	18,9

Superfície conreada del total declarat

<i>Cadastres</i>		<i>Amillaraments</i>	
Conesa (1748)	26,1	Conesa (1861)	45,2

49. PORTA, J.M. «L'agricultura i la propietat agrària de Vilaverd en el segon quart del segle XVIII».

50. PORTA, J.M. «Vimbodí en el 1739: economia i societat segons la documentació del Reial Cadastre».

51. GRAU, J.M.T.; PUIG, R. «Aspectes socio-econòmics de Conesa en l'època moderna (s. XVIII)».

52. G. SERRA, «Montblanc: de la «febre d'or» a la fil-loxera».

53. Arxiu Municipal de Rocafort de Queralt. Amillaraments.

54, 55. Arxiu Històric Comarcal de Montblanc. Fons Municipal. Vilaverd. Capsa 201. 2.4.2. Amillaraments.

Montblanc (1731)	38,3	Montblanc (1858)	78,1
Montbrió (1732)	11,8		
Ollers (1722)	39,8		
Pira (1730)	46,0		
Rocafort (1716-1718)	62,1	Rocafort (1862)	60,7
Senan (1722)	44,7		
Tarrès (1722)	22		
Vallclara (1738)	18,1		
Vilaverd (1739)	63,8	Vilaverd (1853)	45,4
		Vilaverd (1862)	58,6
Vimbodí (1739)	20,3		

Bibliografia

- ANDREU SUGRANYES, Jordi. «Població i relacions socials a l'agricultura de Reus: segles XVIII-XIX», *Manuscrits*, núm. 2 (1985), p. 67-113.
- «El Camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX». Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1994. 2 v.
- DANTÍ RIU, Jaume. *Terra i població al Vallès Oriental (època moderna)*. Santa Eulàlia de Ronçana: Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988.
- DURAN PUJOL, Montserrat. «Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà». Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1984. 3 v.
- «Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI», dins *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, 1986, p. 186-213.
- FERRER ALÒS, Llorenç. *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- FERRER, Llorenç; SEGURA, Antoni. «Organització de la producció agrària a la Catalunya del Set-cents» dins *Actes del II Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. vol. I. Barcelona, 1988, p. 511-534.
- GRAU PUJOL, Josep M.T. *La indústria tradicional de Montblanc i la Conca en el segle XVIII*. Montblanc, 1989.
- «Base demogràfica, indústria i comerç a Montblanc a finals del Set-cents (1773-1793) a través dels llibres sacramentals i manuals notariais». Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona (Delegació de Tarragona), 1987.
- GRAU PUJOL, Josep M.T.; PUIG TARRECH, Roser. «L'economia de Vallclara a inicis

- del segle XVIII segons les fonts fiscals», *Aplec de Treballs*, [Montblanc] núm. 9 (1989), p. 179-203.
- «Aspectes socio-econòmics de Conesa en l'època moderna (s. XVIII)», dins *Conesa*. Barcelona: Rafael Dalmau (ed.), 1989, p.189-236.
- *L'aprofitament del bosc a l'època Moderna (la Conca de Barberà, segle XVIII)*. Barcelona: Rafael Dalmau (ed.), 1990.
- GUAL VILÀ, Valentí. «Primeres notícies cadastrals de Rocafort de Queralt (1716-1719)», *Aplec de Treballs*, [Montblanc] núm. 8 (1987), p.143-168.
- «Poblet i Montblanc. Relacions tempestuoses a l'entorn del Bosc», *Espitllera*, núm. 91 (1994), p.45-46.
- MAYAYO ARTAL, Andreu. *La Conca de Barberà, 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1986.
- OLIVÉ OLLÉ, Francesc. «Valls de la crisi del segle XVI a la recuperació econòmica del segle XVIII». Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1989.
- PORTA BALANYÀ, Josep M. «L'agricultura i la propietat agrària de Vilaverd en el segon quart del segle XVIII», *Aplec de Treballs*, [Montblanc] núm. 3, 1981, p. 279-310.
- «Vimbodí en el 1739: economia i societat segons la documentació del Reial Cadastre», *Aplec de Treballs*, [Montblanc] núm. 4 (1982), p. 203-232.
- «Algunes consideracions preliminars sobre l'evolució econòmico-agrària a la vila de Montblanc en el segle XVIII», dins *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. vol. I. Barcelona, 1984, p. 381-389.
- *La vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII. Economia, urbanisme i societat segons la documentació cadastral*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1986.
- RECASENS COMES, Josep M. *El senyoriu de Morell, 1173-1835*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1985.
- SERRA CENDRÓS, Gabriel. «Montblanc: de la "febre d'or" a la fil·loxera», *Aplec de Treballs*, [Montblanc] núm. 8, 1987, p. 181-243.
- SERRA PUIG, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Crítica, 1988.
- TELLO, Enric. «Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana (1702-1861)». Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1987.
- VICEDO RIUS, Enric. *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-cents. Producció, propietat i renda*. Barcelona: Crítica, 1991.